

تصویر ۳: نمایش الگوی کار و فروش صنایع دستی ایرانی در سرای مشیر شیراز. عکس: سینا رزاقی اصل، ۱۳۸۸.

چکیده: امروزه، ارتباط میان ارزش‌های اقتصادی و الگوهای طرح منظر شهری کامل، دستور کاری مهم برای طراحان شهری، معماران منظر و از سویی مدیران شهری به حساب می‌آید و این اقدامات از آن روی که شهرهای واجد ارزش‌های کیفی منظر شهری در شرایط بازار جهانی و جهانی سازی، جذب گردشگر، توسعه صنعت گردشگری و اختصاص سهم بیشتری از سرمایه و کالا را به همراه خواهند داشت، امری ضروری قلمداد می‌شوند. این نوشتار سعی بر آن دارد تا با بررسی نقش اقتصاد در الگوهای جهانی شدن و تأثیرات آن بر پیکره و مناظر شهری، به ذکر نمونه‌ای منحصر بفرد و تاریخی از تبلور رونق اقتصادی در منظر سرای مشیر شهر شیراز بپردازد. روش اصلی تحقیق، کیفی بوده و از شیوه‌های تحلیل محتوای کیفی متون و تحلیل نمونه موردی بهره می‌برد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که سرای مشیر شهر شیراز به عنوان الگویی کامل از تبلور ارزش‌های اقتصادی در منظر شهری، نمونه‌ای دیگر از ذوق و بلوغ استادکار معمار ایرانی در پردازش فضای مطلوب و انسانی را به بهترین وجهی عرضه می‌دارد.

واژگان کلیدی: منظر، اقتصاد، جهانی شدن، طراحی شهری، سرزندگی اقتصادی.

A landscape approach to Economical Development of the City

An Experimental Review on 'Saray-E-Moshir' in Shiraz

Abstract: Nowadays , the relationships between economical values and urban landscape design patterns are the most influential guide directions for landscape architects , urban designers and city managers as well. Therefore these efforts are considered essential in popular cities of the world with their unique townscapes due to their tourism industry development and allocation of extra expences to economics Further than that the development of tourism industry is related to the forming economic-based urban landscapes to a graet extent.

The main goal of this paper is investigating the impact of economical patterns on globalized urban landscape in 'Saray-E-Moshir' in Shiraz. Research method of this paper is a qualitative content analysis of texts and case study. The results of this study show that the Saray-e-moshir with the whole economic urban landscape pattern in Shiraz has a unique case in traditional urban open spaces vitality

Hypothesis: The complete adaption of the historical landscape of 'Saray-E-Moshir' in Shiraz to its current functions has lead to the revival of its remarkable role in the development of Shiraz due to the continuity of its landscape identity and the conformity of the function with the perception of the historical characteristic of this place.

Keywords: Landscape, economy, globalization, urban design, economic

توسعه اقتصادی شهر با رویکرد منظر

بررسی تجربه سرای مشیر شیراز

سینا رزاقی اصل، پژوهشگر
دکتری معماری منظر
Sina Razzaghi Asl, Ph.D
Candidate in Landscape
Architecture
s_razzaghi@iust.ac.ir

نگاهی صرفاً سرمایه‌داری به پدیده منظر شهر داشته و فواید اقتصادی را پیش از اتخاذ تصمیمات طراحیانه و برنامه‌ریزانه انتظار دارد. تجربه این رویکرد در بسیاری از کشورهای در حال توسعه که عموماً نیز با شتابزدگی همراه است، نتایج نامطلوبی را در ایجاد اغتشاش بصری و عملکردی در منظر شهری به همراه داشته است. رویکرد دوم مرتبط با آن دسته از نظام‌های مدیریت شهری است که به منظر شهر اساساً به مثابه فرصتی برای ارتقای کیفیت بصری شهر اندیشیده و از آن طریق به شیوه‌ای غیر مستقیم موجبات جذب گردشگر و افزایش حس تعلق خاطر شهروندان را فراهم می‌آورد.

شهرهای برخوردار از منظر شهری مطلوب قادرند تا با وسعت بخشیدن به تجربه زیباشناختی شهروندان، موجبات ارتقای تصویر ذهنی جامعه از خویش و تقویت غرور مدنی آنها را فراهم ساخته و با اعتلا بخشیدن به وجهه شهر در سطح ملی و بین‌المللی، توان رقابتی شهر را برای جذب هرچه بیشتر سرمایه و اقشار خلاق تقویت نمایند. اگرچه در طول تاریخ، طراحی نوآورانه شهرها معمولاً در پی رشد اقتصادی شهرها رخ داده است، اینک در عصر جهانی شدن و رقابت میان شهرها ظاهراً روند معکوسی به چشم می‌خورد. بر پایه تحقیقات جدید، در توسعه اقتصادی شهرها از طراحی منظر شهری به عنوان ابزار توسعه اقتصادی شهر استفاده می‌شود (گلکار، ۱۳۸۷: ۹۶). از سوی دیگر چنانچه سوابق موجود نشان می‌دهد، کوچک‌ترین تغییرات در نظام اقتصادی و سیاسی کشورها، تأثیرات وسیعی را در منظر شهرها به همراه داشته است (Wood & Handley, 2001). بررسی سوابق موفق انجام شده در عرصه‌های بین‌المللی و ایران نشان می‌دهد که هردو این وجوه به نوعی در تکامل با یکدیگر بایستی در نظر گرفته شوند. چنانچه در نمونه مورد بررسی این نوشتار یعنی سرای مشیر شیراز، به گونه‌ای منحصر به فرد این ابعاد در کنار یکدیگر مورد توجه قرار گرفته است (تصویر ۱).

برخی نیز از پدیده جهانی شدن به عنوان تهدیدی در برهم‌زدن نظام منظر طبیعی و بکر شهری نام برده‌اند (Egoz & Bowring, 2004: 60). در این دیدگاه که در مورد شهرهایی با زمینه تاریخی نیز حاکم است، ورود الگوها و سبک‌های رایج منظر شهری آرایشی و تزئینی با همانندسازی منظر شهری در شهرهای متفاوت، نتیجه‌ای جز بی‌هویتی و دفع سرمایه نخواهد داشت. در این زمینه به هویت یکسان و فاقد کیفیات منحصر به فرد در منظر خیابان‌های اصلی برخی شهرهای بخش مرکزی ایران نیز می‌توان اشاره نمود.

در سال‌های اخیر با بهره‌گیری از روش‌های مهندسی ارزش، ثابت شده است که منظر شهری خوب می‌تواند ارزش افزوده مشخص و قابل اندازه‌گیری اقتصادی، اجتماعی و محیطی برای پروژه‌های عمرانی و ساخت و سازهای شهری به همراه داشته باشد (CABE & DETR, 2001). در این ارتباط «انجمن معماری و محیط مصنوع انگلستان» در مجموعه «ارزش طراحی شهری» خاطر نشان می‌سازد که یک منظر شهری خوب، ارزش‌های اقتصادی را برای یک جامعه و یا شهر از طریق بازگشت بالای سرمایه، پاسخ

مقدمه

در سال‌های اخیر، دغدغه فرایندهای در مورد زیبا کردن مناظر شهری شکل گرفته است. هر قدر، الگوی پیشنهادی کاربری زمین که توسط برنامه‌ریزان شهری تجویز می‌شود، منطقی و موجه و ساختمان‌ها و ماهیت منظر آن زیبا و مفید باشد؛ اما این ترکیب کلی سه بعدی فضاها و فرم‌ها است که به یک شهر شخصیت می‌بخشد (لنگ، ۱۳۸۶: ۷۹). منظر شهری به مثابه سطح تماس میان انسان و پدیده شهر، وجوه و ابعاد بسیار وسیعی را دربرمی‌گیرد. در حقیقت، خوانش یک شهر بر مبنای شناسایی و تحلیل آشکار و پنهان عناصر و مؤلفه‌های منظر شهری حاصل می‌شود. تمامی لایه‌های مذکور در نظامی سه سطحی از پایداری جوامع شامل ارزش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی معنا می‌یابد. در این میان توجهات وسیعی در خصوص لایه اقتصادی به دلیل اهمیت فراوانش در پدیده جهانی شدن در دهه‌های اخیر صورت گرفته است.

فرضیه

انطباق منظر تاریخی و نقش کارکردی سرای مشیر شیراز به دلیل تداوم هویت منظرین و سازگاری فعالیت امروز با ادراک شهروندان از شخصیت تاریخی آن، موجب احیای نقش سرای مشیر در توسعه شهر شیراز شده است.

جهانی‌شدن، منظر شهری و رونق اقتصادی

هم اکنون یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، نحوه مواجهه با پدیده جهانی شدن و در نظر گرفتن تبعات ناشی از آن در نظام‌های متفاوت شهری است. در این میان، نظام فرم کالبدی و منظر شهری از آن جهت که نمایشی عینی از تحولات و تغییرات ناشی از جهانی شدن را به نمایش می‌گذارد، از اهمیتی منحصر به فرد نزد دولتمردان و شهروندان برخوردار است. مؤلفه‌های جذب و توسعه صنعت گردشگری و جذب سرمایه‌های فکری و مادی از سایر کشورها به منظور تسریع در رشد اقتصادی و اجتماعی، جزء لاینفک این دلمشغولی‌ها به شمار می‌رود. در این دیدگاه، منظر شهری به مثابه محصولی تجاری است که مهم‌ترین غایتش، افزایش توان رقابتی شهرها در عرصه بین‌المللی قلمداد می‌شود. بررسی دیدگاه‌های مرتبط با نحوه مواجهه با منظر شهری نشان می‌دهد که می‌توان دو رویکرد کلی برای مواجهه با این موضوع متصور شد؛ رویکرد اول به دسته‌ای از مجموعه مدیریت شهری تعلق دارد که

تصویر ۲: سرای مشیر به
مثابه آمیزه‌ای از سرزندگی
عملکردی و طبیعی و
الگوی کامل از منظر شهری
اقتصادی. عکس:
محمد آتشین‌بار، ۱۳۸۵.

تصویر: تیلور همزمان
نگاه اقتصادی به منظر
و نگاه کیفی منظرین
به اقتصاد مکان. عکس:
محمد آتشین‌بار، ۱۳۸۵.

تفکیک مناسب عملکردی، مجموعه‌ای کامل را ارائه می‌کند. در طبقات فوقانی سرای مشیر، فضای کار، انبارها و استراحت تعبیه شده است. در طبقات همکف این مکان، مغازه‌ها و واحدهای تجاری با فروش انواع صنایع دستی و تزئینی، رونقی خاص را از جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی به این فضا، بخشیده است. جذب گردشگران داخلی و خارجی به شکلی ویژه در این مجموعه، از جمله تأثیرات این نوع نگاه استادکاران معمار سنتی ایران به شکل‌دهی یک فضای زیست کامل بوده است (تصویر ۳).

جمع‌بندی

منظر شهری به مثابه پدیده‌ای عینی و ملموس، از جایگاه ویژه‌ای در رونق بخشی اقتصادی در شهرها برخوردار است. بررسی نمونه‌ها و نوشته‌های تخصصی در این زمینه حاکی از این است که امروزه منظر شهری نقشی سازنده در اقتصاد مکان‌ها و فضاهای باز شهری ایفاء می‌نماید. این نقش تا حد زیادی وابسته به ماهیت منظر شهری است که خود پدیده‌ای کیفی و هویت‌ساز، به شمار می‌آید. بررسی نمونه سرای مشیر شیراز در این نوشتار به مثابه الگویی کامل از رونق اقتصادی، مؤید این مطلب است که چنانچه دیدگاه "منظر شهری به عنوان فرصتی در جهت ارتقای کیفیت بصری فضا"، در نظام فضاهای باز و ساختار شهری مد نظر مدیران و طراحان شهری قرار گیرد، نتایج مطلوبی را علاوه بر فواید دیگر به جهت رونق اقتصادی در بر خواهد داشت ■

منابع

- گلکار، کوروش (۱۳۸۷) "محیط بصری شهر"، مجله علوم محیطی، سال پنجم، شماره ۴، صص ۹۵-۱۱۵.
- لنگ، جان (۱۳۸۶) طراحی شهری: گونه‌شناسی رویه‌ها و محصولات، ترجمه: سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

Reference list

- CABE & DETR. (2001). The Value of Urban Design, London, pp. 21-25.
- Egoz, S, Bowring, J.(2004). "Beyond the romantic and nai'Ve: the search for a complex ecological aesthetic design language for landscape architecture in New Zealand", Landscape Research, 29 (1): 57 – 73.
- Carmona, M. et.al. (2003). public places, urban spaces, Architectural Press, Oxford: 98-102.
- Golkar, K. (2008). "The Urban Visual Environment", Journal of Environmental Sciences, No.5, Vol.4, Tehran: 95-115.
- Lang, J. (2005). Urban design: a typology of procedures and products, Architectural Press, London: 78-80.
- Lynch, K. (1981). A Theory of Good City Form, Architectural Press, London: 110-115.
- Wood, R, Handley, J. "Landscape Dynamics and the Management of Change", Landscape Research, Volume 26, Issue 1 January 2001: 45 – 54.

مأخذ تصاویر

- آتشین‌بار، محمد (۱۳۸۵) آرشیو محمد آتشین‌بار.
- رزاقی اصل، سینا (۱۳۸۸) آرشیو سینا رزاقی اصل.

به تقاضای ساکنان، کاهش هزینه‌های نگهداری، مدیریت، انرژی و امنیت، ایجاد سود بازاریابی مکانی و تجدید حیات شهری، متمایز ساختن مکان‌ها و افزایش اعتبار آنها، گشودگی فرصت‌های سرمایه‌گذاری و درنهایت افزایش اعتماد در فرصت‌های توسعه و جذب منابع مالی، به ارمغان می‌آورد (CABE & DETR, 2001). چنانچه برخی نیز بر این نکته تأکید می‌ورزند که طراحی خوب باید رشد اقتصادی را ارتقاء بخشد (لنگ، ۱۳۸۶: ۸۱).

با بررسی شهرهایی که از جنبه‌های منظر شهری موفق بوده‌اند - که معمولاً نیز جایگاه خود را در طی زمان و بدون برنامه‌ریزی و طرح‌هایی کلی کسب و از فرم خاصی نیز تأسی نکرده‌اند - می‌توان به اهداف بصری محیط موفق منظر شهری دست یافت؛ اهدافی که غالباً کیفی بوده و توسط بسیاری از اندیشمندان و محققین حوزه‌های شهرسازی و منظر‌گزارش داده‌شده‌اند (Carmona, 2003; Lynch, 1981). مواردی از قبیل آسایش، هویت بصری، سرزندگی، ارتباط، مقیاس انسانی، شخصیت و نظایر آن از این نمونه‌هاست. درحقیقت، تلاش بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و برخی کشورهای در حال توسعه بر این است تا با تحقق هرچه بیشتر این گونه اهداف در منظر فضاهای باز شهری و نماهای شهری، بستر حضور مردم و جذب سرمایه‌های اجتماعی و مادی را از سایر کشورها فراهم آورند.

سرای مشیر به مثابه الگویی کامل از رونق اقتصادی

سرای مشیر یا سرای گلشن از آثار دوره قاجاریه در شیراز است که در انتهای جنوبی بازار وکیل در گوشه شرقی آن قرار گرفته است. این سرا که دارای طرح و نقشه‌ای دایره‌ای (هشت‌گوش) است، توسط «میرزا ابوالحسن خان مشیرالملک» احداث شده است. این مکان، الگویی کامل از منظر شهری با رویکرد رونق اقتصادی را به نمایش می‌گذارد. به گونه‌ای که با دارا بودن تمامی عناصر طبیعی و مصنوع منظر شهری، فضایی سرزنده محسوب شده و از رونق اقتصادی بالایی برخوردار است. منظر این فضا با بهره‌گیری از هندسه منظم، کاربرد عناصر طبیعی آب و درخت و گل، محصوریت مناسب فضا، کاشی‌کاری‌ها و تناسبات بصری جداره فضا، دید از بالا به پایین و بالعکس، فروش صنایع دستی محصول هنرمندان شیرازی و درنهایت انعکاس این فعالیت‌ها در حوض میانی، در مجموع رونق‌دار محسوب می‌شود (تصویر ۲).

در حقیقت، طراح این مکان با توجه به شرایط محیطی، به استقرار عناصر مطلوب کالبدی - فضایی پرداخته و از این طریق توانسته است به خلق و مدیریت بصری منظر شهری دست یابد که خود از جمله مهم‌ترین وظایف طراحان شهری و معماران منظر کنونی به شمار می‌رود. شواهد حاکی از آن است که این مجموعه از قدیم مورد توجه شهروندان و جهانگردان خارجی بوده و از این جهت واجد رونق اقتصادی است. همچنین سرای بازار مشیر در گذشته مرکز عمده تجارت و داد و ستد در شیراز بوده و در حجره‌های آن تجار و بازرگانان درجه اول شیراز سکونت داشته‌اند.

الگوی فضایی این مکان به گونه‌ای در نظر گرفته شده است که فضای کار، سکونت و تفریح در یک پیکره و با

امروزه، منظر شهری، نقشی سازنده در اقتصاد مکان‌ها و فضاهای باز شهری ایفاء می‌کند. یکی از موفق‌ترین نمونه‌ها در معماری سنتی ایران، سرای مشیر واقع در شهر شیراز است که نمونه‌ای کامل از تبلور ارزش‌های اقتصادی در یک مکان عمومی شهری را به نمایش گذارده است.

Nowadays, Urban Landscape plays an Important Role in the Economy of places and Urban Public Spaces. 'Saray-E-Moshir' in Shiraz is recognized as One of the best Cases of Iranian Traditional Architecture with a Complete Pattern of Mentioned Economic Values in Urban Public Places.